

WPROWADZENIE

Wdzięczność i pamięć

Książka ta miała wyrazić wdzięczność za to, co Prof. dr hab. Józef Tomasz Pokrzywniak (16 I 1947–15 I 2017) dał środowisku naukowemu Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Intencja zaświadczenia o tej wdzięczności przyświecała pracownikom Wydziału, gdy rozpoczęli przygotowywanie studiów zawartych w przedstawianej publikacji. Planowaliśmy ofiarowanie jej Profesorowi Pokrzywniakowi w roku jubileuszu Jego 70. urodzin. Miał wówczas zakończyć pracę na uniwersytecie i przejść na emeryturę.

Jego śmierć sprawiła, że tom ukazuje się jako dedykowany Mu wyraz wdzięczności – i jako wyraz pamięci o darze Jego obecności w naszym życiu.

Współpraca i codzienne spotkania z Profesorem Pokrzywniakiem dawały sposobność poznania Go jako wybitnego historyka literatury, znawcy epoki oświecenia. Pozwalały przekonać się o Jego wyjątkowych umiejętnościach w dziedzinie organizacji życia akademickiego. Stwarzały możliwość poznania człowieka cechującego się ogromną mądrością życiową. Uważnego, życzliwego i otwartego na innych.

* * *

W badaniach naukowych Profesora Pokrzywniaka wyróżnione miejsce zajmowało pisarstwo Ignacego Krasickiego. Książki poświęcone „księciu poetów” wyrosły z dociekliwej lektury źródeł, z wszechstronnego rozeznania ich kontekstu historycznego, z wnikliwego wejrzenia w biografię ich twórcy. Te walory warsztatu naukowego Profesora Pokrzywniaka uwidoczniły się zarówno w publikacjach

o profilu popularnym, jak w rozprawach o specjalistycznym charakterze. Prace adresowane do szerokiej publiczności czytelniczej – a przy tym w wielu aspektach odkrywczycze dla akademickiej historii literatury – to w szczególności książka *Ignacy Krasicki* (1992), ogłoszona w serii „Biblioteki Polonistyki” oraz studium *Ignacy Krasicki* (1995), wydane w serii „Czytani Dzisiaj”.

Wiedzę na temat najświetniejszego literata doby oświecenia Profesor Pokrzywniak w oryginalny sposób wzbogacił w monografii *Komedie Ignacego Krasickiego* (1994). Bezspornie dowiódł w niej, że nieumotywowany i krzywdzący był ferowany niegdyś osąd, iż spuścizna księcia biskupa, obok dzieł znakomitych, obejmowała też „komedie bez zalet”. Summą wieloletnich studiów nad ulubionym poetą jest obszerna książka *Ignacy Krasicki. Wśród pisarzy polskiego oświecenia* (2015). Wrażliwie konstruowany obraz tytułowego bohatera wyłania się z rozdziałów, przybliżających różne odcienie ideowe jego twórczości (*Pisarz religijny, Bajkopisarz wśród stereotypów*), eksponujących swoistość jego artyzmu (*Klasyzysta roztropny, Ironista zagadkowy*), ukazujących poetę w wymiarze ludzkim (*Warmiński samotnik*), rozpatrujących jego działalność w perspektywie obowiązków obywatelskich (*Polityk odważny*). Cechująca tę książkę wielostronność oglądu jest efektem zespolenia inwencji interpretatora z filologiczną precyzją właściwą dla wydawcy dawnych źródeł. Profesor Pokrzywniak był bowiem wytrawnym edytorem – opracował pierwsze pełne krytyczne wydanie *Komedii* (2016) Krasickiego. Napisał ponadto *Wstęp do Satyr i listów* (1988, 1999) Krasickiego, które ukazały się w renomowanej serii „Biblioteki Narodowej” (I 169).

Fascynacja księciem biskupem warmińskim nie odwiodła Go od studiów skupionych na innych pisarzach polskiego „wieku światła”: Adamie Naruszewiczu, Michale Dymitrze Krajewskim, Józefie Wybickim, Franciszku Karpińskim.

Obok twórców wybitnych i arcydzieł, uwagę Profesora Pokrzywniaka przyciągały dokonania „literatów dalekiego planu”, w znaczącym stopniu decydujące o kolorycie kultury literackiej oświecenia. O tym, że sięgnięcie do ich tekstów może przynieść godne uwagi efekty poznawcze, świadczy monografia *Jan Górczyczewski. Tłumacz, satyryk i krytyk* (1981). Przywróciła ona historii literatury wielkopolskiego literata i nauczyciela z przełomu XVIII i XIX wieku. Odsłoniła interesujące mechanizmy życia literackiego epoki. Zwłaszcza praktykę polemiki i krytyki literackiej, która w przypadku Górczyczewskiego była wymierzona tak w staromodną twórczość sarmacką, jak we

współczesnych „ladajakich prozaistów i wierszokletów”. Rozległa problematyka kultury literackiej „epoki światła” obecna była także w innych rozprawach Profesora Pokrzywniaka.

Choć znawcy twórczości XVIII stulecia często wyrażali uznanie dla indywidualnego wkładu Profesora Pokrzywniaka w poznanie tego okresu, zwłaszcza pisarstwa Krasickiego, to sam Profesor Pokrzywniak podkreślał, że wiele zawdzięcza książkom innych i dialogom z uczonymi. Wymieniał wśród nich: Prof. Włodzimierza Dworzaczka (promotora swej dysertacji doktorskiej), Prof. Zbigniewa Golińskiego, Prof. Teresę Kostkiewiczową i badaczy z kierowanej przez nią Pracowni Literatury Oświecenia Instytutu Badań Literackich PAN, a wreszcie współpracowników z Instytutu Filologii Polskiej UAM, przede wszystkim z Zakładu Literatury Staropolskiej i Oświecenia. Stałą cechą postawy poznawczej Prof. Pokrzywniaka był szacunek i rozważny krytycyzm wobec dorobku dawnych i współczesnych Mu uczonych. Tę postawę prezentował nieodmiennie w całym okresie swej działalności akademickiej.

Wśród zajęć naukowych Profesora Pokrzywniaka ważne miejsce zajmowała dydaktyka. Charyzmatycznego wykładowcę, powszechnie cenionego promotora i recenzenta, redaktora *Spisu lektur dla studentów filologii polskiej* (1981), obok dydaktyki uniwersyteckiej żywo interesowało nauczanie literatury polskiej w szkole średniej. Główną publikacją w tym zakresie była, napisana wspólnie z Prof. Marią Adamczyk i Prof. Bożeną Chrzastowską, książka *Starożytność – Oświecenie. Podręcznik literatury dla klasy I szkoły średniej* (1987), w której Profesor Pokrzywniak był autorem części poświęconej „wiekowi światła”. Podręcznik doczekał się 14 wydań. Stanowił pracę nowatorską, zdecydowanie przeciwstawiającą się stereotypom historiografii marksistowskiej. Odrzucał jej aksjologiczne preferencje i uprzedzenia. Inspirował do nowego, rozumiejącego czytania literatury minionych epok.

Profesor Pokrzywniak, będąc humanistą skoncentrowanym na badaniu przeszłości, doskonale rozumiał wyzwania czasów współczesnych. Jak choćby wtedy, gdy w błyskotliwym eseju „*Cóż wiersz pomoże do praw układania*”, czyli *po co nam poezja?* („Nauka” 2015, nr 1), trafnie opisywał stechnicyzowany świat i podkreślał, że przeciwwagą dla niego może być zaduma, do której zaprasza sztuka słowa. Wyczulenie na to, co dzieje się tu i teraz, cechowało Profesora Pokrzywniaka nie tylko jako uczonego, lecz również jako człowieka o dużej odpowiedzialności za sprawy społeczne. W 1981 roku pełnił

obowiązki redaktora naczelnego miesięcznika „Środowisko”, wydawanego przez NSZZ „Solidarność” przy Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Na łamach wspomnianego pisma ukazywały się Jego odważne i rzeczowe wypowiedzi dotyczące problemów tamtych czasów.

* * *

Profesor Tomasz Pokrzywniak (na co dzień używający drugiego imienia – zwracaliśmy się do Niego, mówiąc „Tomku”) pełnił funkcję dyrektora Instytutu Filologii Polskiej przez trzy kolejne kadencje, w latach 1996-2005. Wcześniej kierował dydaktyką w czasie dyrekcji Prof. Zofii Trojanowiczowej, która po skończonej kadencji powierzyła Mu misję prowadzenia Instytutu. Były to „złote lata” polonistyki poznańskiej, charakteryzujące się znacznym przyrostem kadry naukowej i utworzeniem nowych kierunków prowadzonych przez nas studiów. Profesor Pokrzywniak był także dziekanem Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej – w latach 2005–2012. To w tym okresie miał miejsce strukturalny rozwój naszego Wydziału – przemianowanie Katedry Filologii Słowiańskiej w Instytut, wyodrębnienie z Instytutu Filologii Polskiej Katedry Filmu, Telewizji i Nowych Mediów oraz Katedry Dramatu i Teatru. W 2014 r. pełnił w zastępstwie obowiązki dziekana Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu, stale współpracując z tamtejszy środowiskiem naukowym.

Z całą pewnością przyspieszył rozwój polonistyki poznańskiej, zintegrował społeczność Wydziału, przeprowadzając nas do historycznego gmachu Collegium Maius w latach 2007–2010. Osobiście czuwał nad remontem i adaptacją nowej siedziby polonistów, mówił z dumą, ale i z przymrużeniem oka, że objęcie przez nas budynku dawnej niemieckiej komisji kolonizacyjnej jest aktem dziejowej sprawiedliwości. To Jemu zawdzięczamy instalację w tym gmachu witraży przedstawiających wizerunki najważniejszych twórców literatury polskiej. On też forsował ideę Salonu Mickiewicza pod kopułą Collegium Maius, sprzyjał powołaniu sceny teatralnej im. Wojciecha Bogusławskiego. Profesor Pokrzywniak był również pomysłodawcą budowy Biblioteki Wydziałowej, zawieszał osobiście z rektorem UAM, prof. Stanisławem Lorencem wiechę na świeżo wzniesionym budynku, który zyskał uznanie nie tylko społeczności akademickiej, ale wzbudził też podziw architektów.

Profesor był człowiekiem Uniwersytetu, przez 20 lat zasiadał w Senacie naszej Uczelni (1996–2016), często wykraczał swymi działa-

niami poza jej mury. Pełnił istotną rolę w środowisku polonistycznym jako współtwórca i pierwszy wieloletni przewodniczący Konferencji Polonistyk Uniwersyteckich. Przyczynił się do ustanowienia Konkursu im. Czesława Zgorzelskiego na najlepszą magisterską pracę polonistyczną, zawsze brał udział w uroczystej gali na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, podczas której ogłaszano wyniki konkursu i wręczano nagrody.

Był członkiem wielu towarzystw naukowych, członkiem z wyboru Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN, wchodził do Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich PAN, reprezentował środowisko poznańskich polonistów w Komitecie Ewaluacji Jednostek Naukowych przy Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce.

Od 2007 r. kierował Zakładem Literatury Staropolskiej i Oświecenia IFP UAM.

* * *

Tematem tej książki nie bez powodu jest „złoty środek”. W jego regulach – unikaniu skrajności, równowadze wewnętrznej, dążeniu do kompromisu i koncyliacji – dostrzegamy wyrazistą cechę osobowości Profesora Pokrzywniaka. Jego stylu życia, sposobu zarządzania, metod rozwiązywania problemów. Zamiarem naszym było przygotowanie publikacji współbrzmiającej z charakterystyczną dla Niego postawą. Dlatego „złoty środek” jest głównym punktem odniesienia ogłaszanych tu studiów. Jest spoiwem prac badaczy wnikających w materię literatury, teatru i filmu, komentujących dzieła powstałe w różnych epokach historycznych – od antyku po czasy najnowsze. Historiozofia, filozofia życia, etyka, tradycja literacka, poetyka, translatologia, teoria teatru, praktyka sceniczna – oto najważniejsze obszary rozważań autorów, ukazujących wielowiekową historię ideowych i estetycznych zasad „złotego środka”, traktowanych z najwyższą estymą, kulturowanych, lecz też stanowiących przedmiot dyskusji i polemik. Zagadnienia te są przedmiotem analiz uczonych reprezentujących różne dyscypliny wiedzy, uprawiane na Wydziale, z którym związany był Profesor Pokrzywniak: filologię polską, klasyczną i słowiańską, teatrologię i filmoznawstwo.

Studia naukowe składające się na prezentowaną książkę dopełnia artykuł o innym charakterze, zawarty w aneksie. Rzuca światło na Człowieka i Uczzonego, którego pamięci poświęcony jest ten tom.

Grzegorz Raubo, Krzysztof Trybuś